

مقاله پژوهشی: عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع در ج.ا.ایران

محمود عسگری^۱

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۰۸

چکیده

بدون تردید یکی از دغدغه‌های دولتمردان در بیشتر کشورها، ارتقای توانمندی‌های دفاعی است؛ به گونه‌ای که ضریب دفاعی کشور افزایش یابد، تا موجب بازدارندگی گردد و یا اینکه در صورت وقوع جنگ، ساختار دفاعی، بهترین عملکرد را داشته باشد. روش پژوهش در این مقاله زمینه‌ای موردی با رویکرد کمی و روش تحلیل آن، توصیفی - تحلیلی می باشد و در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که چه عواملی بر فرایند دفاع از دیدگاه جامعه‌شناسی مؤثر می‌باشد؟ در راستای پاسخ به این پرسش، نویسنده با استفاده از روش کتابخانه‌ای، منابع معتبر فارسی و انگلیسی را مورد مطالعه قرار داده و اطلاعات لازم را استخراج نموده است. به منظور اعتبارسنجی یافته‌ها، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت بین ۵۰ نفر از خبرگان آشنا با مباحث دفاعی - امنیتی و جامعه‌شناسی کشور به عنوان نمونه آماری توزیع گردید. یافته کلی پژوهش آن است که «سیاست»، «اقتصاد»، «جغرافیا» و «تاریخ» بر جامعه‌شناسی دفاع، اثرگذارند، از این‌رو تقویت بنیه دفاعی تنها در سرمایه‌گذاری بر روی سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای دفاعی نیست، بلکه مکمل این فرایند، توجه به وضعیت نیروها و شرایط اجتماعی است؛ همچنین کاربست نتایج بررسی‌های جامعه‌شناسانه دفاع، شالوده و پایه‌های دفاع کشور را تقویت می‌کند. یافته‌های نگارنده بیانگر آن است که وضعیت مطلوب یا دست کم قابل قبول اقتصاد دفاعی، بالا بودن وفاداری ملی، تعامل مبتنی بر احتیاط و پرهیز از خوش‌باوری، بالا بودن آستانه تحمل و انسجام ملی در کنار برخورداری از ظرفیت خودترمیمی، وجود جامعه‌پذیری مطلوب، نگاه جامعه به دفاع به‌عنوان وظیفه‌ای ملی، از جمله ویژگی‌هایی است که جامعه را به لحاظ دفاعی در شرایط دفاعی مطلوب قرار می‌دهد. برخورداری نیروهای دفاعی از ویژگی‌هایی مانند درونی‌شدن ارزش‌هایی مانند جنگیدن و دفاع تا پیروزی (مادی یا معنوی)، اطاعت‌پذیری، هم‌افزایی نیروها و ساختار دفاعی، وجود اراده و روحیه مناسب، می‌تواند ضامن موفقیت کشور در شرایط دفاعی گردد.

واژگان کلیدی: جامعه‌شناسی دفاع، سرمایه اجتماعی، اقتصاد، نیروهای دفاعی، امنیت

۱. دانشجوی دکتری امنیت ملی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی-

مقدمه

جامعه‌شناسی دفاع از جمله مهم‌ترین مباحثی است که در سطحی راهبردی، دغدغه بسیاری از کشورها به شمار می‌آید؛ در واقع تعیین کیفیت و چگونگی فرایند دفاع، تا اندازه زیادی در گرو کاربست جامعه‌شناسی دفاع است. در ج.ا.ایران به واسطه ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خاص، نقش‌آفرینی مؤلفه‌های جامعه‌شناسانه در روند دفاع از ارزش‌ها و منافع حیاتی بسیار اثرگذار است. بررسی این عوامل، شناخت بهتر و کامل‌تری از دفاع کشور ارائه خواهد داد.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

برخی جوامع دارای ساختار دفاعی هستند و گروهی نیز فاقد این ویژگی می‌باشند. مردم در بعضی جوامع، در شرایط بحرانی واکنش‌های مناسبی نشان می‌دهند؛ به عبارت دیگر، کشورهای گوناگون دارای شرایط و ویژگی‌های دفاعی خاص هستند. ریشه این تفاوت‌ها کجاست؟ چرا در گروهی از جوامع، دفاع و نیروهای دفاعی دارای جایگاه و منزلت ویژه‌ای هستند و در برخی جوامع، چنین توجهی وجود ندارد؟ تعامل بین جامعه و نیروهای دفاعی، چه آثاری در بر دارد؟ ساختار، ماهیت، نقش و جایگاه نیروهای دفاعی، تحت تأثیر چه مؤلفه‌ها و شرایط اجتماعی است؟ بر مبنای این پرسش‌ها می‌توان گفت که مسئله این تحقیق آن است که عملکرد جوامع گوناگون در برابر تهاجم و تهدید، چگونه و بر اساس چه مقوله‌ای قابل تبیین است؟

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

در خصوص اهمیت انجام این تحقیق گفتنی است که با رویکرد جامعه‌شناسانه، ساختار دفاعی بهتر قابل تحلیل خواهد بود و مبانی قوت و ضعف شرایط دفاعی کشورها قابل فهم می‌شود. دفاع برای بیشتر ملت‌ها، حیاتی است و نیروها و بخش دفاعی، بسیار مهم هستند.

در جامعه شناسی دفاع، به جای بررسی وظیفه سنتی نیروهای دفاعی (دفاع از کشور) به عوامل و عناصر نقش آفرین در ساختار و عملکرد پویایی ها و شرایط ویژه نیروها، ساختار و شرایط دفاعی پرداخته می شود. شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی نیز جایگزینی جامعه شناسی دفاع مقدس به جای جامعه شناسی جنگ را مورد تصویب قرار داده است. (جامعه شناسی دفاع مقدس، جایگزین جامعه شناسی جنگ می شود، ۱۳۹۳/۸/۱۱)

در مورد ضرورت انجام این تحقیق می توان اشاره کرد که از معیارهای تراز یابی کشورها، پایداری ملی است که به معنای وجود اراده ملی برای مقاومت در برابر تهاجم می باشد؛ تحقق این معیار، در گرو مشارکت فعال جامعه در فرایند دفاع است. در یک تقابل ناهمگون که «پایداری ملی» دارای اهمیت بسیار می باشد، کارویژه های مبتنی بر جامعه شناختی دفاع می تواند برای طرف ضعیف تر، حیاتی باشد؛ بنابراین نپرداختن به وجه اجتماعی دفاع، می تواند باعث غفلت از این موضوع راهبردی شود. نبود ادبیات منسجم و خلأ ادبیات راهبردی در حوزه جامعه شناسی دفاع، دیگر ضرورت پرداختن به این موضوع می باشد.

۳-۱. پیشینه تحقیق

بررسی های نگارنده نشان می دهد که با وجود دانشکده های علوم اجتماعی و جامعه شناسی گوناگون در سطح دانشگاه های کشور و تشکیل شدن گروه «جامعه و امنیت» در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، متأسفانه تاکنون پژوهشی با موضوع جامعه شناسی دفاع انجام نشده، ولی با توجه به نزدیکی موضوعی مباحث جامعه شناسی نظامی و جنگ با موضوع این مقاله، در ادامه به برخی از مهم ترین آثار منتشره درباره آن موضوعها اشاره می شود:

(۱) «پیتر می پر» (۱۳۶۸) در کتاب «جامعه شناسی جنگ و ارتش» در سه بخش جداگانه، مناسبات سه پدیده «جامعه»، «جنگ» و «دیوان سالاری نظامی» را با توجه به تکامل تاریخی آنها مورد بررسی قرار می دهد که این امر را با کمک گرفتن از روش تاریخی -

جامعه‌شناختی انجام می‌دهد و با مقایسه دقیق به بررسی پدیده‌های جنگ و نیز موقعیت «نظامیان» در تکامل اجتماعی می‌پردازد. (می‌یر، ۱۳۶۸)

(۲) «گاستون بوتول» (۱۳۶۸) در کتاب «جامعه‌شناسی جنگ»، در ابتدا به بررسی نظریه‌های مهمی که از زمان پیدایش منازعه انسان‌ها درباره جنگ بیان شده و قضاوت‌های مهمی را که در این خصوص صورت گرفته را مورد اشاره قرار می‌دهد و سپس به بررسی ویژگی‌های اقتصادی، جنبه‌های جمعیتی، ویژگی قوم‌شناختی و خصوصیات روانی جنگ پرداخته و در پایان، نقشه راه‌های تحقق صلح را بیان می‌کند. (بوتول، ۱۳۶۸)

(۳) «امیر آشفته تهرانی» (۱۳۷۸) در کتاب «جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی» به بررسی زمینه‌های تاریخی و روان‌شناختی جنگ‌های نخستین و علل و انگیزه‌های جنگ پرداخته و سپس به پیامدها و آثار جنگ بر انسان و نیز بر اقتصاد، فرهنگ، فناوری اشاره می‌کند و در فصل پایانی به مسئله جنگ و بازسازی‌های ضروری پس از جنگ (با تمرکز بر جنگ ایران و عراق) پرداخته است. (آشفته تهرانی، ۱۳۷۸)

(۴) «تئودور کاپلو و پاسکال ونسن» (۱۳۸۹) در کتاب «جامعه‌شناسی جنگ»، با تحلیل علم سیاست به تحلیل جامعه‌شناختی یاری رسانیده است. فصل‌های ابتدایی کتاب به بررسی چیستی و چرایی «جنگ» در نگرش‌های مختلفی مانند دیدگاه جنگ‌های عادلانه، حقوق بین‌الملل و جامعه‌شناختی می‌پردازد. فصل‌های پایانی کتاب نیز به بررسی عوامل اساسی موجود در عملکرد ارتش‌ها و نیز سیاست‌های دفاعی می‌پردازد. (کاپلو و ونسن، ۱۳۸۹)

بررسی پیشینه‌های ارائه شده نشان می‌دهد که به موضوع جامعه‌شناسی دفاع تاکنون پرداخته نشده و از این‌رو موضوع این مقاله، نوآورانه است.

۱-۴. سؤال‌های تحقیق

۱-۴-۱. سؤال اصلی

(۱) چه عواملی بر فرایند دفاع از دیدگاه جامعه‌شناسانه اثرگذار هستند؟

۱-۴-۲. سؤال‌های فرعی

(۱) نسبت جامعه‌شناسی امنیت، نظامی (جنگ) و دفاع اجتماعی با جامعه‌شناسی دفاع

چیست؟

(۲) منشأ ویژگی‌های جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی کدامند؟

۱-۵-۵. هدف‌های تحقیق**۱-۵-۱. هدف اصلی**

(۱) شناسایی عواملی اثرگذار بر فرایند دفاع از دیدگاه جامعه‌شناسانه.

۱-۵-۲. هدف‌های فرعی

(۱) تبیین نسبت جامعه‌شناسی امنیت، نظامی (جنگ) و دفاع اجتماعی با جامعه‌شناسی

دفاع؛

(۲) شناسایی منشأ ویژگی‌های جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی.

۱-۶-۶. روش تحقیق

پژوهشگر در این تحقیق، عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع را بررسی نموده است. روش پژوهش، زمینه‌ای موردی با رویکرد کمی و روش تحلیل آن، توصیفی - تحلیلی است. نمونه آماری، ۵۰ نفر از خبرگان مسائل امنیتی و جامعه‌شناسی است که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. نتایج پژوهش، کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان نهادهای دفاعی - امنیتی قرار گیرد. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۸ و از نظر مکانی، شامل جغرافیای ج.ا.ایران می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق (اعتبارسنجی نتایج تحقیق) شامل صاحب‌نظران امور دفاعی - امنیتی و جامعه‌شناسی است که حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده و سه سال به‌عنوان مدیر در بخش‌های امنیتی انجام وظیفه کرده باشند. به‌دلیل اینکه جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر است، نمونه‌گیری به صورت تمام‌شمار می‌باشد. اطلاعات

این تحقیق با دو روش «اسنادی و کتابخانه‌ای» (با ابزار فیش برداری) و «میدانی» (با ابزار تهیه و توزیع پرسشنامه) گردآوری شده است. برای اعتبارسنجی یافته‌های تحقیق نیز پرسشنامه‌ای تنظیم شد که ۲۴ پرسش بسته آن از طریق «طیف لیکرت» در پنج سطح طبقه بندی گردید. در طراحی پرسشنامه با روش دلفی و با استفاده از نظر استادان دانشگاهی، صاحب‌نظران، متخصصان و خبرگان دفاعی - امنیتی، شناسایی و سپس پرسشنامه‌ی مقدماتی تهیه و دو مرحله بین خبرگان توزیع شد و پس از تعیین اعتبار و روایی آن، پرسشنامه‌ی نهایی تهیه گردیده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دو مرحله‌ای پرسشنامه استفاده شده و برای تعیین پایایی آزمون از روش «آلفای کرونباخ» استفاده شده و یک نمونه اولیه بین خبرگان و کارشناسان پیش آزمون گردید و سپس با استفاده از داده‌های به دست آمده از این پرسشنامه‌ها و به کمک نرم‌افزار «اس.پی.اس.اس»^۱ میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ بزرگ‌تر از ۰/۸ به دست آمد، بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار می‌باشد.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

جامعه‌شناسی موجب نگاه به واقعیت‌ها و پدیده‌ها از دیدگاهی جدید و ارائه تفسیری نو از آنها بود. جامعه‌شناسی با ساختارها، نیروها و بسترهای اجتماعی سروکار دارد؛ موضوع‌هایی که شکل دهنده به واقعیت‌ها هستند. جامعه‌شناسی دارای گرایش‌های متعدد و گوناگونی است که یکی از آنها «جامعه‌شناسی دفاع» می‌باشد. شاید بتوان ریشه‌های فکری نگاه جامعه‌شناسانه دفاع را در اندیشه ابن خلدون مورد پیگیری قرار داد. ایده‌ی محوری اندیشه او، «عصبیت» است. در مفهوم عصبیت، دفاع از همبستگی اجتماعی نهفته است. اجتماع‌هایی که عصبیت ندارند، در مواجهه با تهاجم و تهدید، از هم گسیخته و مضمحل می‌شوند؛ پس وجود عصبیت، انگیزه دفاعی جوامع را افزایش می‌دهد. (ابن خلدون، ۱۳۶۶: ۲۶۴)

جامعه‌شناسی دفاع در زمره دانش‌هایی است که به دلیل اهمیتش، پس از جنگ جهانی دوم

پدید آمد. امروزه با توجه به اهمیت موضوع، در برخی از کشورها، از جمله در فرانسه «مرکز جامعه‌شناسی دفاع ملی» ایجاد شده است. (Chillaud, 2012:14) نگاه انتزاعی و تجربیدی به رویکردهای دفاعی نمی‌تواند منتج به نتایج مطلوب و واقعی و درست شود. ویژگی‌های نیروهای دفاعی نیز مانند سایر اجزای جامعه، ریشه در روابط و مناسبات اجتماعی دارد؛ البته این تعامل دو سویه است. (Crabb&Segal, 2015:2133)

نگاه جامعه‌شناسی دفاع، تنها محدود به سازمان نظامی و اعضای این سازمان‌ها نمی‌باشد و بیش از ارتش و سازمان‌های دفاعی، به رابطه سازمان‌های نظامی و جامعه و نیروهای اجتماعی معطوف است و ارتش را بیش از آنکه یک سازمان نظامی بداند، به‌عنوان یک گروه اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهد. در رویکرد جامعه‌شناسانه به دفاع، جامعه و دفاع نه تنها از هم مجزا نیستند، بلکه یک کل اندام‌واره در نظر گرفته می‌شوند که دارای روابط در هم تنیده‌ای می‌باشند. (افتخاری، ۲۷:۱۳۸۰) در این جامعه‌شناسی، دفاع، بخشی از زندگی اجتماعی تلقی می‌گردد. در جامعه‌شناسی دفاع باید به تأثیر عواملی پرداخت که بر گرایش‌ها و ویژگی‌های دفاعی جامعه اثرگذارند (Paparone, 2013) از این‌رو، باید تأثیر تاریخ، جغرافیا، جمعیت و ... مورد بررسی قرار گیرد. ویژگی بارز این گرایش علمی، ظرفیت بالای آن در راستای بومی‌سازی نظریه‌های دفاع می‌باشد؛ توضیح آنکه تجویز راهکارهای دفاعی با رویکردی جامعه‌شناختی، مستلزم شناخت و تحلیل واقعی بسترها و نقاط قوت و ضعف اجتماع می‌باشد؛ بنابراین نظریه‌های دفاعی در بطن چنین روندی، ویژگی درونی می‌یابند.

با بررسی ادبیات و متون جامعه‌شناسی می‌توان آثار و مطالبی را در گرایش‌های گوناگون در حوزه مطالعات راهبردی مشاهده کرد (Paparone, 2014:304) از جمله این موارد، جامعه‌شناسی امنیت، جامعه‌شناسی نظامی، جامعه‌شناسی جنگ و ... می‌باشد ولی باید گفت که جامعه‌شناسی دفاع، جامعه‌شناسی امنیت نیست. موضوع این رشته، مطالعه آن‌دسته از صورت‌بندی‌های اجتماعی است که موجب تحکیم یا تضعیف امنیت ملی می‌شود؛ از این‌رو، بر مباحثی همچون تبعیض اجتماعی، مردم‌سالاری، شکاف نسلی، هویت و امنیت انسانی می‌پردازد. (عسگری، ۹۳:۱۳۸۱)

جامعه‌شناسی دفاع با جامعه‌شناسی نظامی نیز متفاوت است. موضوع‌های جامعه‌شناسی نظامی شامل مواردی همچون مفروض‌های حاکم بر سازمان‌ها و نیروهای نظامی، تغییر در اراده نظامیان برای جنگیدن، تشکل نظامی، حرفه‌ای‌گرایی، افزایش بهره‌گیری از زنان، مجتمع‌های علمی - صنعتی نظامی، وابستگی ارتش‌ها به تحقیق، ساختار نهادی - سازمانی ارتش‌ها (Siebold, 2001)، علل و ریشه‌های وقوع جنگ‌ها، آثار و پیامدهای اجتماعی جنگ‌ها (کاپلو و ونسن، ۱۳۸۹)، دلایل شکل‌گیری مسابقه تسلیحاتی و حقوق جنگ می‌باشد. (آشفته تهرانی، ۱۳۷۸)

جامعه‌شناسی جنگ یا جامعه‌شناسی نظامی، تمامی ابعاد و زوایای مباحث مرتبط با امر دفاعی را در برنمی‌گیرد؛ به عبارت دیگر، هر کدام بخشی از واقعیت‌ها را بیان نموده و بخشی دیگر از مسائل را مورد توجه قرار نمی‌دهند. جامعه‌شناسی دفاع با دفاع اجتماعی نیز تفاوت دارد. دفاع اجتماعی به معنای مقاومت غیرخشونت‌آمیز جامعه در برابر تجاوز و تهاجم است که جایگزینی برای دفاع نظامی به‌شمار می‌آید. (Martin, 1993) این تعریف به‌خوبی بیانگر تمایزهای این دو گرایش می‌باشد. گفتنی است باوجود این اختلاف‌ها، برخی جنبه‌های تشابه نیز بین این گرایش‌ها وجود دارد؛ از جمله این تشابه‌ها می‌توان به نقش‌آفرینی عامل سرمایه اجتماعی در جامعه‌شناسی امنیت و جامعه‌شناسی دفاع، روابط غیرنظامیان و نظامیان بین جامعه‌شناسی نظامی و جامعه‌شناسی دفاع و وجود ویژگی‌هایی همچون اراده و روحیه در دفاع اجتماعی و جامعه‌شناسی دفاع اشاره کرد.

شکل شماره (۱): نسبت جامعه‌شناسی امنیت، نظامی (جنگ) و دفاع اجتماعی با جامعه‌شناسی دفاع

۲-۱. عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع

۲-۱-۱. دولت و دفاع

بی‌تردید دولت یکی از مهم‌ترین بازیگرانی است که سیاست‌ها و اقدام‌های آن بر شرایط و رویکرد نیروهای دفاعی اثرگذار است. کارآمدی نظام، تقویت هویت ملی، عدم جود تبعیض و حکمرانی خوب، از جمله مؤلفه‌هایی هستند که فرد (نظامی و غیرنظامی) را علاقه‌مند به دفاع از کشور در شرایط بحرانی و یا عادی خواهد کرد.

۲-۱-۱-۱. کارآمدی دولت

کارآمدی از عناصر مهم اثرگذار بر وضعیت نیروهای دفاعی به‌شمار می‌آید. درباره کارآمدی تعاریف متعددی بیان شده است؛ در فرهنگ علوم سیاسی این اصطلاح به اثربخشی، تأثیر، توانایی، نفوذ، کفایت، قابلیت و لیاقت معنا شده است. در فرهنگ توصیفی مدیریت، کارآمدی به درجه و مقداری که یک اقدام یا فعالیت به هدف پیش‌بینی شده نایل می‌شود، تعریف شده است. (فرنچ، ۱۳۷۱: ۲۱۱) در مجموع می‌توان گفت: «کارآمدی»، به معنای پاسخ‌گفتن نظام سیاسی به نیازهای جاری مردم و کسب رضایت آنهاست. (Parsons, 1995)

۲-۱-۱-۲. تقویت هویت ملی

هویت ملی، بنیان و اساس هر جامعه‌ای می‌باشد. از جمله ویژگی‌های عمده هویت ملی، تعریف مؤلفه‌هایی همزمان برای همسازی و واسازی است که «ما» را در برابر «آنها» معرفی می‌کند. کاستلز معتقد است «هویت، سرچشمه معناست. هویت عبارت است از فرایند معناسازی بر اساس یک ویژگی فرهنگی یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی که بر منابع معنایی دیگر اولویت داده می‌شود ... هویت، سازمان‌دهنده معناست». (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۲) فعالیت یا سیاست کشور ممکن است بازتاب مستقیم سیاست‌های هویت‌مدار باشد. (عسگری، ۱۳۹۰: ۲۴) مردم در کشوری با هویت ملی قوی، با وجود برخی اختلاف‌نظرها، به سرزمینشان وابسته هستند؛ این وابستگی باعث می‌شود تا در صورت بروز تهدید یا

تهاجم، نیروهای دفاعی در سایه آن هویت ملی مستحکم، برای دفع تهدید اقدام نمایند. (کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۴: ۸۳)

۲-۱-۳. عدم تبعیض

«تبعیض از لحاظ لغوی به معنای تقسیم و جداکردن بعضی از بعضی، رجحان بعضی بر بعضی بدون مرجح است». (معین، ۱۳۸۱: ۴۲۲) «تبعیض به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که حق یک گروه را برای استفاده از فرصت‌هایی سلب می‌کند که در برابر دیگران گشوده است». (گیدنز، ۱۳۷۸: ۲۶۳) «تبعیض، فرایند یا شکلی از واپایش (کنترل) اجتماعی اشاره می‌کند که برای حفظ فاصله اجتماعی میان دو یا چند دسته یا گروه از طریق به کارگیری شیوه‌هایی کم‌وبیش نهادی یا عقلایی شده سودمند است». (گولد و کولب، ۱۳۷۶: ۲۱۲) تبعیض و نابرابری اجتماعی به تفاوت‌های میان افراد (یا جایگاه‌هایی) اشاره می‌کند که به صورت اجتماعی تعریف شده و بر چگونگی زندگی آنها، به ویژه بر حقوق و فرصت‌ها و پاداش‌ها و امتیازهایی اثر دارد که از آن برخوردارند. (گرب، ۱۳۷۳: ۱۰) بخشی از این تبعیض‌ها می‌تواند ریشه در آمایش سرزمینی نامناسب داشته باشد. (سهامی، ۱۳۸۶: ۳)

۲-۱-۴. حکمرانی خوب

از دهه ۱۹۹۰ مفهوم حکمرانی خوب مورد استفاده گسترده قرار گرفت. «چارلیک» معتقد است: «مدیریت کارآمد امور عمومی از راه ایجاد یک حکومت و قواعد مشروع و قانونی در راستای پیشبرد ارزش‌های اجتماعی و افراد را حکمرانی خوب گویند». (Plumptre & Graham, 1999: 2) در حکمرانی خوب، اصولی مانند شفافیت، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی، مشارکت‌جویی و اثرپذیری (نسبت به نیازهای ملت) وجود دارد. (Weiss & Steiner, 2006: 1545) حکمرانی خوب به افزایش اعتماد و رضایت عمومی نسبت به حکومت خواهد انجامید (Boucaret & Dewalle, 2003: 329)

۲-۱-۲. اقتصاد و جامعه‌شناسی دفاع

اقتصاد با «سیاست» به شکل عام و با «دفاع» به شکل خاص تعاملی مؤثر دارد. در این رابطه «ریسمن» استدلال می‌کند که تمایز بین مقوله دفاع از حاکمیت و دفاع ملی به مثابه

نمودی از «سیاست عالی» و مسائلی مانند رفاه اقتصادی به عنوان نمودی از «سیاست عادی»، تمایزی جعلی و ساختگی است. (Ripsman, 2000) پرواضح است اگر قدرت اقتصادی، زمینه‌ساز فرصت‌سازی است، ضعف بنیان‌های اقتصادی، موجب تهدیدزایی و فرصت‌سوزی می‌گردد؛ از سوی دیگر، به اعتقاد بوزان: «تأمین بنیه مالی، فنی و تولیدی در زمینه قدرت نظامی است که دولت‌ها را به سوی صنعتی شدن پیش می‌راند؛ چون جنگ، آخرین گزینه در کسب قدرت نظامی می‌باشد، بیشترین اتکای به خود بهتر است. واپایش (کنترل) نکردن منابع قدرت نظامی باعث دوام آسیب‌پذیری می‌شود که در فضای بسیار نامطمئن شرایط جنگی، می‌تواند ویرانگر باشد». (بوزان، ۱۳۷۸:۲۷۲) باوجود این نظر که گفته می‌شود هزینه‌های بالای دفاعی، مانعی بر سر راه رشد و توسعه است، نتایج تحقیق «بنوآ» خلاف این ادعا را به اثبات می‌رساند. (کاپشتاین، ۱۹۵:۱۳۷۹)

افزون بر اقتصاد به عنوان رشته‌ای عام، «اقتصاد دفاع» نیز به شکل خاص بر روندهای اجتماعی دفاع نیز اثرگذار است؛ برای مثال می‌توان به این مطلب اشاره کرد که نظام‌های جایگزین عضوگیری ارتش به واسطه اقتصاد دفاع مطرح شد و نظام وظیفه اجباری را در برابر نیروهای داوطلب مورد بحث قرار داد. (دری نوگورانی، ۱۳۷۴:۱۰۹) ارتقای سطح رفاه جامعه و یا سرریز فناوری‌های صنعتی می‌تواند گرایش‌های دفاعی جامعه و دولت را تحت تأثیر قرار دهد. در برخی جوامع، شرایط اقتصادی مناسب باعث تغییر شیوه خدمت نظام وظیفه از حالت اجباری به داوطلبانه (حرفه‌ای) می‌شود. (دری نوگورانی، ۱۳۸۰:۱۳) در جامعه‌ای با شرایط اقتصادی مناسب، نیروهایی که در بخش دفاع جذب می‌شوند، بیشتر از بین افراد با استعداد خواهند بود، ولی در جامعه‌ای با شرایط بد اقتصادی، بیشتر افراد بی‌تخصص و آن هم از روی اجبار، جذب نیروهای مسلح می‌شوند که این حالت‌ها در تمایلات دفاعی افراد جذب‌شده بسیار اثرگذار است.

۲-۱-۳. جغرافیا و جامعه‌شناسی دفاع

از دیگر مؤلفه‌های اثرگذار بر جامعه‌شناسی دفاع، جغرافیا است. بررسی‌ها و تجربه‌های به دست آمده نشان می‌دهد، کشوری که دارای منابع است، هم استعداد رشد و ارتقای سطح

اقتصادی و به دنبال آن دفاعی را دارد و هم می‌تواند مورد طمع قدرت‌های دیگر قرار گیرد. برخی متفکران مانند «مونتسکیو» معتقدند مردم نواحی سردسیر متهورتر از مردم نواحی گرمسیر هستند. (مونتسکیو، ۱۳۴۳: ۳۹۰) البته برخی اندیشمندان مانند «ریمون آرون» این نتایج را قبول ندارند. (نقیب‌زاده، ۱۳۷۹: ۶۳) بیشتر کشورهای جزایری، احساس امنیت می‌کنند، پس نیازی به سربازگیری ندارند؛ برای مثال، آمریکا هرگز اشغال خارجی را تجربه نکرده است؛ در واقع انزوای جغرافیایی منجر به یک وضعیت ایمنی نسبی به عنوان یک هنجار در این کشور شده است. (صدوقی، ۱۳۸۴: ۱۱۹) البته این کشور با وجود برخورداری از این وضعیت، ارتش بزرگی را در اختیار دارد. کشورهایی که دارای موقعیت دریایی هستند، بیشتر روحیه کشورگشایی دارند. در این کشورها نیروی دریایی، نیروی دفاعی برتر و اصلی است، در مقابل، کشورهای محصور در خشکی، نیروی زمینی را بر سایر نیروها برتری می‌دهند. کشوری که به لحاظ جغرافیایی پاره پاره (جزیره جزیره) باشد، احتمال دارد سطح وفاداری مردم در برخی از جزایر نسبت به حاکمیت و دولت ملی کاهش یابد (عزتی، ۱۳۸۰: ۹۴) و در نتیجه انگیزه دفاع آنها از کشور کاهش پیدا کند.

۲-۱-۴. تاریخ و جامعه‌شناسی دفاع

از آنجا که موضوع مطالعه تاریخ و جامعه‌شناسی، جوامع انسانی است، پس می‌توانند وجوه اشتراک بسیاری با یکدیگر داشته باشند. «هر چه تاریخ بیشتر اجتماعی می‌شود و هر چه جامعه‌شناسی بیشتر تاریخی می‌شود، برای هر دو بهتر است». (سارامان و همکاران، ۱۳۷۵: ۹۸) «کارورزان هر دو رشته سعی دارند تجربه انسان را به صورت یک کل ببینند». (نوذری، ۱۳۷۹: ۴۳۱) به این ترتیب، تاریخ و جامعه‌شناسی نه منطبق بر هم، بلکه مکمل یکدیگرند. «سروکار جامعه‌شناسی با تاریخ جوامع است که هر کدام منحصر به فرد و بنابر سوابق و شرایط خاص خود شکل گرفته است». (نوذری، ۱۳۷۹: ۱۲۶) تاریخ، اطلاعات لازم را برای فرضیه‌پردازی در اختیار دانشمندان جامعه‌شناس قرار می‌دهد. (باتامور، ۱۳۶۸: ۷۳) حافظه تاریخی یک ملت، انباشته و شکل گرفته وقایعی است که در دوران گذشته با آنها مواجه بوده است. منظور از وقایع نیز رویدادهای داخلی یا خارجی در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی و

فرهنگی یک کشور می‌باشد. (Johnston, 1995:36) حوادث مهم و تحولات تاریخی در حافظه تاریخی مردم و جوامع رسوب می‌کند و موجب ایجاد یک ویژگی اجتماعی می‌شود؛ برای مثال، کشوری که همواره مورد تهاجم و تجاوز بوده و یا کشوری که به واسطه شکست در جنگ یا شکست‌های سیاسی، تحقیر شده، دارای ویژگی‌های خاصی خواهد شد و احتمال دارد نسبت به امر دفاع، سست و بی‌انگیزه شود و یا با تقویت روحیه جنگجویی در صدد انتقام برآید.

۲-۱-۵. جمعیت و دفاع

در بیشتر سنجش‌های انجام شده در مورد شاخص‌های قدرت و به دنبال آن توان دفاعی، عامل جمعیت وجود دارد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵:۲۶۰) جمعیت زیاد، اعتماد به نفس در داخل و ترس و احترام در خارج را به همراه دارد. (روشندل، ۱۳۷۴:۷۱) در کشورها، بیشتر نیروهای دفاعی را جوانان تشکیل می‌دهند. تا زمانی که واقعیت‌های سیاسی، پاسداری و دفاع در برابر شرایط تهدید و مخاطره‌های بیرونی را الزامی سازد، خدمت در سازمان‌های دفاعی، امری لازم و مقدس به شمار خواهد آمد. (ازغندی، ۱۳۷۴:۴۱) جوان بودن جمعیت دارای اهمیت زیادی است؛ زیرا بالا بودن نسبت جمعیت جوان، باعث تأمین نیروی دفاعی، صنعتی و همچنین تولید نسل جدید می‌شود. (Jablonsky, 1997) در میان دهه‌های اخیر پدیده فناوری، عمومیت یافته و در حوزه‌هایی همچون شناسایی، قدرت آتش، دقت آتش، ارتباطات و ... به کار گرفته شده، ولی در تحلیل نهایی، پیروزی با نیروی انسانی به دست می‌آید. (Combat in the 21st Century, 1999) اگر نیروی دفاعی در یک کشور از سطح آموزش مناسبی بهره‌مند باشد و در کنار داشتن روحیه و ایمان، در یک منطقه عملیاتی با عمق راهبردی مناسب عمل نماید، با داشتن تحرک بالا و فرماندهی کارآمد، به راحتی قادر خواهد بود در برابر دشمنان هم‌تراز ایستادگی نماید و چنانچه از سوی دشمنان ناهم‌تراز مورد تهاجم واقع شود، می‌تواند با مقاومت، دشمن را زمین گیر کرده و با گذشت زمان، تفکر راهبردی خود را پیاده کرده و برتری خویش را اعمال نماید. (Lewis, 2007)

۲-۱-۶. جامعه و دفاع

تأکید بر جامعه و بُعد اجتماعی امنیت از جمله ویژگی‌های برجسته «مکتب کپنهاگ» به‌شمار می‌رود. در این باره، «ویور و همکاران» معتقد است با وجود آنکه جامعه، همواره در حال تغییر و تحول است، ولی آن را نیز می‌توان مانند دولت مورد مطالعه قرار داد (Waever&et.al, 1993:21) اگر در جامعه‌ای، نظامیان بر جامعه مسلط باشند، خط‌مشی‌ها مطابق با طراز منافع و علایق نظامیان طراحی و اجرا می‌شود. روشن است در این جامعه، نظامیان، مشاغل نظامی و امور دفاعی مورد توجه و اهمیت قرار دارند. (ازغندی، ۱۳۷۴:۵۳) در این جامعه به احتمال فراوان، شرایط دفاعی ویژه‌ای ایجاد خواهد شد و جوانان بیشتری به سوی مشاغل نظامی سوق می‌یابند. در مقابل، ممکن است در جامعه‌ای، نظامیان و امور دفاعی نقش و جایگاه کم‌رنگی در فرایند تصمیم‌گیری‌ها داشته باشند؛ در مسائل امنیتی، کمتر به نیروهای نظامی رجوع می‌شود. (Duffield, 1999:781) نمونه دیگر، کشور سوئد است که با وجود تحولات عمده در منطقه بالتیک، همچنان بر سیاست بی‌طرفی خود که از سال ۱۸۱۵ اجرا کرده، تأکید می‌نماید. (Lombardi, 2003) در آلمان نوین نیز نگاه به قدرت نظامی به شدت تحت تأثیر خطا/ نامشروع دانستن بخش عمده‌ای از تاریخ ملی این کشور پیش از ۱۹۴۵ است، از این رو، استفاده از توان نظامی همواره در حاشیه قرار داشته و بیشترین تأکید بر قدرت غیرنظامی آلمان بوده است. (Duffield, 1999:781) در مقابل، در برخی جوامع نیز مردم و کشور همواره از محیط پیرامونی خود احساس تهدید می‌نمایند و اقدام‌ها و برنامه‌های دشمنان و رقبا نیز همواره آن جامعه را به سوی کسب و حفظ آمادگی دفاعی رهنمون می‌سازد. در چنین جامعه‌ای، اگر نیروهای مسلح توانسته باشند در جنگی به پیروزی رسیده باشند، فرماندهان می‌توانند به اسطوره‌های آن جامعه تبدیل شوند و باعث جذب و گرایش بیشتر جوانان به سمت و سوی مشاغل و امور دفاعی می‌گردد. بحث جامعه و دفاع را می‌توان از زاویه مفاهیم گوناگونی مورد مطالعه قرار داد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۲-۱-۶. سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی به تعبیری، آن نوع روابط اجتماعی است که مبتنی بر اعتماد و روابط متقابل باشد؛ در واقع جوهره سرمایه اجتماعی، کیفیت این روابط است. سرمایه اجتماعی، نشانه یک جامعه قوی بوده و بخشی از فرایند ظرفیت سازی است که بر شبکه های غیررسمی، داوطلبانه بوده و راه حل های محلی برای مشکلات محلی دلالت دارد. در مجموع می توان بیان داشت اهمیت این مقوله به اندازه ای است که موفقیت جوامع و افراد و به نوعی امنیت جامعه به آن بستگی دارد. (Stone, 2000:25) از عناصر اصلی سرمایه اجتماعی، «اعتماد» است. اعتماد، درون مایه سرمایه اجتماعی می باشد. از آنجا که اعتماد، نوعی رفتار ضابطه مند را می رساند، جایگزین بسیاری از منابع قدرتی می شود که در پی وادار ساختن افراد به اجرای رفتارهای ضابطه مند هستند. امید و امیدواری از مؤلفه های بسیار مهم سرمایه اجتماعی است. (افتخاری، ۱۳۸۹:۳۱۴) سرمایه اجتماعی از جمله عواملی است که وجود آن، باعث تقویت امنیت هر نظامی خواهد بود؛ چرا که وجود عواملی همچون وفاداری، اعتماد، امید و ... مبنای و شالوده های نظم و نظام و رضایت اجتماعی (محسنی و صالحی، ۱۳۹۱) را مستحکم می نماید؛ همچنین در جامعه ای که نرخ سرمایه اجتماعی بالاست، میل افراد جامعه برای دفاع از کشور نیز بالا خواهد بود.

۲-۱-۶. اعتماد به نفس

اعتماد به نفس، مقوله ای است که برای هر جامعه و تک تک انسان ها از ارزش و اهمیت بسیار زیادی برخوردار می باشد. اعتماد به نفس، دیدگاهی است که به جامعه و افراد اجازه می دهد تا از خود تصویری مثبت و واقعی داشته باشند. به گمان برخی، اعتماد به نفس یعنی فرد یا گروه به توانایی های خود ایمان و باور داشته باشد و در برابر دشمن و مواجهه با شرایط مخاطره آمیز، احساس ضعف نکند. (Evonic, 1980) اعتماد به نفس به معنای باور و اعتقادی است که فرد و جامعه ای نسبت به توانایی های خود برای دستیابی به هدف ها دارا می باشد. ایمان از ضروری ترین نیازهای زندگی بشری است که بدون آن، زندگی و ادامه حیات ممکن نخواهد شد؛ چرا که انسان را به توکل و اعتماد به خدا هدایت می کند. یکی

از ریشه‌های اصلی اعتماد به نفس، توکل به خداست: «وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ». جامعه‌ای که دارای اعتماد به نفس است، دفاع را بهتر انجام داده و در شرایط دفاعی، مناسب‌تر عمل می‌کند.

۲-۱-۶-۳. آستانه تحمل

وجود ویژگی آستانه تحمل در هر فرهنگ راهبردی، نمادی از شرایط و وضعیت مادی و معنوی یک جامعه است. (الیاسی، ۱۳۸۷) حلقه واسط بین شرایط جامعه و آستانه تحمل، روحیه است؛ در واقع روحیه به عنوان برآیند وضعیت جامعه، آستانه تحمل را مشخص می‌کند. روحیه بالا با افزایش ضریب مقاومت ملی قادر خواهد بود بر نقاط ضعف دشمن ضربه وارد کند. ایستادگی ملت غیور و مقاوم کشورمان در طولانی‌ترین جنگ قرن بیستم، تحمل در برابر جنگ شهرها (موشک‌باران شهرهای مسکونی در اواخر جنگ از سوی صدام)، مقاومت تعداد محدودی از نیروها در برابر ارتش مجهز رژیم بعثی در خرمشهر (در ماه‌های ابتدایی جنگ) (رضایی، ۱۳۸۶: ۵۰) تنها نمونه‌هایی از آستانه بالای تحمل مردم این سرزمین است. در مقابل، آستانه تحمل مردم آمریکا در سطح نازل‌تری قرار دارد و به‌باور آنها پیروزی باید متضمن خسارت‌ها و آسیب‌های بالا نباشد. (صدوقی، ۱۳۸۴: ۱۱۹)

۲-۱-۶-۴. انسجام ملی

انسجام ملی، هماهنگی و یکپارچگی اجزای نظام سیاسی-اجتماعی است. مردم، گروه‌های سیاسی و دولت، عناصری هستند که در شکل‌گیری انسجام ملی، سهم تعیین‌کننده‌ای دارند. انسجام ملی در گرو حرکت این عناصر در قالب گفتمان ملی است. پویایی، اعتماد و یکپارچگی بین مردم، مولد سرمایه اجتماعی بوده و هماهنگی بین گروه‌های سیاسی با هم و با دولت، به وجودآورنده سرمایه سیاسی و اعتماد و هماهنگی بین مردم، گروه‌های سیاسی و نظام سیاسی، تولیدکننده سرمایه و انسجام ملی خواهد بود. ایده دولت به‌عنوان مقوله‌ای انتزاعی، نقش مؤثری در برقراری و تداوم انسجام دارد. قوی‌بودن ایده (به معنای انسجام و فراگیری آن)، جزو ضروری جامعه‌ای ایمن است؛ چرا که جوهره و

ماهیت هر نظام سیاسی را صورت‌بندی می‌کند. کارویژه ایده قوی آن است که دولت می‌تواند بدون اینکه تهدیدی متوجه موجودیت کلی آن شود، دوره‌های ضعف نهادها را به راحتی پشت سر بگذارد. درمقابل چنانچه این ایده از استحکام مناسبی برخوردار نباشد، امنیت، حالتی شکننده به خود می‌گیرد. (بوزان، ۱۳۷۸: ۹۰) ایده‌ها با نهادهای اجتماعی پیوند ناگسستنی دارند؛ به این معنا که نهادها مبتنی بر ایده‌ها شکل گرفته‌اند. هرچند تغییر نهادها، کارچندان آسانی به نظر نمی‌رسد، ولی ایده‌ها که به اصطلاح جنسی نرم‌افزارانه دارند، به گونه‌ای غیرمستقیم و با سهولت بیشتری می‌توان تحت تأثیر قرار داد؛ از این‌رو، چالش نهادها با ایده‌های تحول‌یافته می‌تواند صدمه‌های جبران‌ناپذیری بر مبانی امنیتی جامعه وارد نماید.

۲-۱-۶-۵. ظرفیت خودترمیمی

ظرفیت و توانایی خودترمیمی یک جامعه از جمله ویژگی‌های برجسته اجتماعی شناخته می‌شود که برخورداری از آن موجب وضعیت دفاعی مطلوبی خواهد شد. خودترمیمی، سازوکاری است که توانایی برطرف نمودن کمبودها و خسارت‌ها را دارد. (Sommer, 1989)؛ سازوکاری که در راستای برطرف کردن آن مشکل، تمامی امکانات و مقدرات خود را بسیج می‌نماید، البته تمامی جوامع دارای این شاخصه نیستند؛ دغدغه آنها منافع و علایق خودی است و چندان توجهی به مشکل سایر بخش‌ها ندارند. درمقابل، برخی جوامع، به گونه‌ای شکل گرفته‌اند که احساس همدردی و همکاری، بخش از فرهنگ آنها به شمار می‌آید و خسارت وارده بر برخی از کشورها را خسارت و مشکل خود دانسته و تمام تلاش خود را معطوف به برطرف کردن آن مسئله می‌نمایند.

۲-۱-۶-۷. جامعه‌پذیری

جوانان از جمله مهم‌ترین اقشاری هستند که ساختار و شاکله سازمان‌های دفاعی را تشکیل می‌دهند. از ابزارهای مؤثر در ایجاد گرایش بین جوانان به منظور انتخاب این نوع از حرفه‌ها و مشاغل، اجرای کارآمد فرایند جامعه‌پذیری است. خانواده، آموزش و پرورش (فاضل، ۱۳۸۵: ۱۱۰)، دوستان و ... از جمله نهادهای تعیین‌کننده در فرایند جامعه‌پذیری هستند

که می‌توانند علاقه مندی در جوانان نسبت به دفاع از کشور و نیز جذب شدن به حرفه نظامی‌گری را ایجاد کنند. نظام اندیشگی افراد در حوزه‌هایی مانند دفاع از کشور و وطن دوستی، وفاداری به نظام سیاسی، پایبندی به ارزش‌های اجتماعی، هویت ملی و ... به شدت تحت تأثیر فرایند جامعه‌پذیری است.

۲-۱-۶-۷. نوع نگاه جامعه به دفاع

به اعتقاد نگارنده، برآیند آنچه در این بخش گفته شد، در نوع نگاه جامعه به پدیده دفاع، تجلی می‌یابد؛ به عبارتی، آثار میزان سرمایه اجتماعی، آستانه تحمل، میزان انسجام اجتماعی، میزان ظرفیت خودترمیمی و روند جامعه‌پذیری، در تعیین این نگاه، اثر تعیین‌کننده دارند. در رابطه با نوع نگاه به مقوله دفاع می‌توان جوامع را به دو دسته کلی تقسیم کرد. برخی از جوامع، دفاع را موضوعی خاص می‌دانند که متولی آن دولت به‌طور عام و نیروهای مسلح به‌طور خاص هستند، البته در شرایط عادی این موضوع، در بین بیشتر جوامع مشترک است، ولی منظور، در شرایط مواجهه با تهدید است؛ توضیح آنکه برخی جوامع، رفتار یادشده را در دستورکار خود قرار می‌دهند و به‌طور معمول شکل‌گیری تهدید باعث واکنشی خاص در جامعه نمی‌گردد. واکنش گروهی دیگر از جوامع، در مواجهه با تهدید، به دلایل جامعه‌شناسانه، انسجام بیشتری دارد. اگر مردم انگیزه کافی را برای مشارکت و نقش‌آفرینی داشته باشند و دولت نیز بسترهای لازم را فراهم نموده و سازوکارهای مناسب را تدارک ببیند، آنگاه «مردمی‌سازی دفاع» شکل خواهد گرفت.

۲-۲. جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی

نیروهای دفاعی کشورها دارای ویژگی‌هایی هستند. این ویژگی‌ها، تا اندازه‌ای تحت تأثیر شرایط جامعه شکل می‌گیرند. در ادامه منشأ اجتماعی شکل‌گیری این ویژگی‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱. نوع ارزش‌های دفاعی

ارزش در لغت نامه دهخدا به معنای قیمت، بها، ارج، شایستگی و زیندگی آمده است و در اصطلاح نیز دارای معانی گوناگونی است. در مفهوم اصطلاحی ارزش، هر یک از ساحت‌های اجتماع یعنی اقتصاد، فرهنگ، دین، حقوق و اخلاق دارای معنای خاصی است. (تقی‌زاده اکبری، ۱۳۸۵: ۲۰-۱۹) ارزش همچون مجموعه خاصی از عقاید است که «روش مشخص و معین استمرار یا عدم استمرار وجود چیزی چیست؟» را معرفی می‌کند. (ژان و اسکار پروگ، ۱۳۷۸) ایدئولوژی، چارچوبی است که در آن ارزش‌ها و هنجارها و در مقابل، ضد ارزش‌ها و ناهنجاری‌ها تعریف و مصداق پیدا می‌کند. بر این اساس ایدئولوژی نظامی را می‌توان مجموعه‌ای از اندیشه‌های نظامی دانست که تقدس یافته و از بار ارزشی خاصی برخوردار شده‌اند. (عسگری، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۴) تجربه‌های موجود مؤید این واقعیت است که وجود ویژگی‌های زیر در نظام ارزشی و یا ایدئولوژی نظامی هر جامعه‌ای باعث تقویت نیروهای دفاعی آن کشور خواهد بود.

۲-۲-۱-۱. مرگ‌نهراسی

در یک نظام فکری و ایدئولوژی دین‌مدار، همواره «خون بر شمشیر پیروز است» و این بزرگ‌ترین عامل برترساز می‌باشد. بی‌تردید جامعه‌ای که از مرگ‌نهراسد، در برابر هر متجاوزی خواهد ایستاد و به پیروزی، بسیار نزدیک می‌باشد، ولی در برخی ایدئولوژی‌های نظامی، اصل، «صیانت نفس» است و پیروزی‌ها تنها در سایه شمشیر به دست می‌آیند.

۲-۲-۲. اطاعت‌پذیری

اطاعت‌پذیر کردن عبارت از وادار ساختن نیروها به پذیرش اوامر با استفاده از شیوه دستور دادن و روش‌های مستقیم و غیرمستقیم و اپایش (کنترل) است. عوامل و شرایط ویژه‌ای موجب می‌شوند که نیروهای دفاعی از دستورهای دیگران اطاعت نمایند و میزان فرمانبرداری آنان بیشتر شود. (عسگری، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۴) مهم‌ترین این عوامل و شرایط «پذیرش مسئولیت توسط فرد دستوردهنده»، «حضور فیزیکی فرد دستوردهنده» (الیاسی، ۱۳۷۲: ۴۵)،

«وجود الگوی اطاعت کننده»، «افزایش تدریجی دستور»، اقتدار و عزم راسخ فرمانده (الیاسی، ۱۳۷۲) و «وجود فرماندهی قیادی» هستند. (عسگری، ۱۳۸۷: ۷۲)

۲-۲-۲. هم‌افزایی نیروها و ساختار دفاعی

در بیشتر کشورهای نیروهای دفاعی، ترکیبی از چند نیرو می باشند. هر نیرو نیز در قالب ساختار دفاعی کشور دارای برنامه‌ها و راهبردهای ویژه‌ای است. از مهم‌ترین راهکارهای افزایش توان دفاعی، هماهنگی و همکاری نیروهاست که منجر به هم‌افزایی آنها می‌شود. هم‌افزایی موجب تقویت روحیه و اعتماد به نفس، حمیت و همدلی نیروهای دفاعی می‌گردد. ساختارهای دفاعی نیز باید مکمل یکدیگر باشند. (Siebold, 2007:286-295)

۳-۲-۲. روحیه

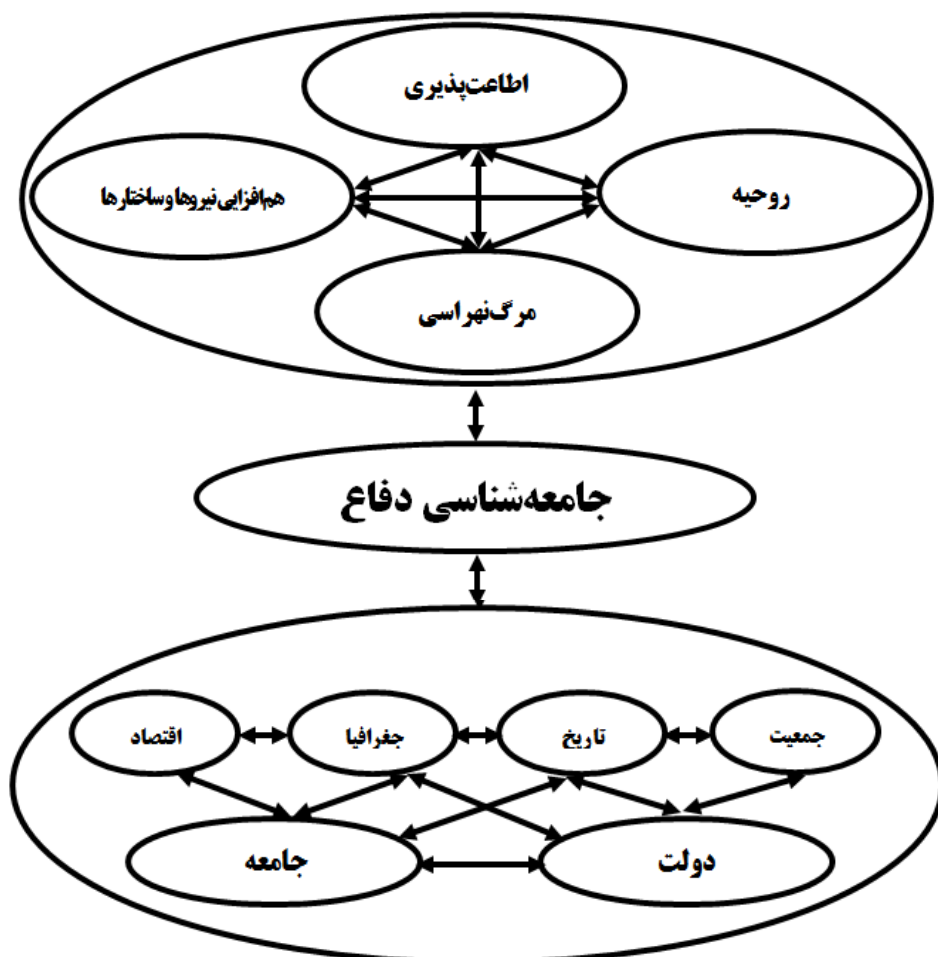
روحیه، آمادگی کامل، قاطعانه و فداکارانه افراد برای انجام مأموریت‌های سخت و دشوار می‌باشد. (Baynes, 1967) گروهی دیگر نظیر «گرینکر»، روحیه را مجموعه نیروهای روانی درون یک گروه می‌دانند که اعضای آن گروه را برای اقدام‌های سرسختانه برمی‌انگیزد. (Grinker, 1945) ژنرال «جورج مارشال» معتقد است: «روحیه، حالتی از تفکر است که مؤید ثابت قدمی، شهامت و امید است. حالتی از اطمینان، غیرت و وفاداری است. نیرویی حیات بخش است که از روح صمیمیت و یگانگی دسته‌جمعی و اراده و تصمیم حکایت دارد. نیروی روانی لایزالی است که تا انتهای راه، توان تحمل می‌بخشد و از عزمی مستحکم برای پیروزی نشئت می‌گیرد. با برخورداری از آن، دستیابی به همه چیز ممکن است». (معین‌وزیری، ۱۳۷۸: ۹) روحیه، مهم‌ترین رکن بُعد معنوی یک نیروی دفاعی بوده و حالتی روانی، هیجانی و روحی است. وقتی اعضای یک یگان دفاعی احساس نشاط، امید و ارزشمندی نمایند، به هم‌زمان و فرماندهان خود اعتماد داشته باشند و برای انجام مأموریت‌های سخت از همدیگر پیشی گیرند، می‌توان گفت که یگان از روحیه بالایی برخوردار است. (Mangelsdorff, 1994: 114-125).

۲-۳. تفاوت سازمان‌های نظامی و غیرنظامی

امروزه بسیاری از امور اداری و اجرایی کشورها در سازمان‌ها راهبری و پیاده‌سازی می‌شود؛ به گونه‌ای که اهمیت و پیچیدگی آنها به طور فزاینده روبره افزایش است. با وجود تشابهات گوناگون سازمان‌های نظامی و غیرنظامی، از جمله برخورداری از ساختار، سازمان، نیروی انسانی، فرایند، مقررات و شیوه‌نامه و ... می‌توان تفاوت‌هایی را بین این دو نوع سازمان مشاهده کرد. رعایت اصل کمترین هزینه در فعالیت‌های سازمان‌های غیرنظامی، به دلیل وجود رقابت، کارایی و سوددهی است؛ در حالی که در سازمان‌های نظامی، به دلیل اهمیت هدف‌های عملیاتی، به اثربخشی پشتیبانی بیشتر توجه می‌شود، بنابراین اصل حداقل هزینه یا سودآوری در اولویت بعدی قرار دارد. در سازمان‌های غیرنظامی، محصولات و خدمات تولیدشده به مشتریان در بیرون سازمان ارائه می‌شود که به احتمال فراوان از توزیع جغرافیایی گسترده‌ای برخوردار هستند و نیاز به ارائه خدمات پس از فروش نیز دارند، در حالی که در سازمان‌های نظامی، ارائه خدمات بیشتر در داخل سازمان است. تنوع و حجم اقلام و تجهیزات در سازمان‌های نظامی، بسیار گسترده‌تر از سازمان‌های غیرنظامی است، پس موضوع ذخیره‌سازی منابع مادی افزون بر موارد یادشده براساس تهدیدهای احتمالی و قطع ارتباط و پراکندگی جغرافیایی از اهمیت دوچندانی برخوردار است. برای انجام مناسب‌تر امور و اقدامات در سازمان‌های نظامی، نیاز به نوعی تمرکز احساس می‌شود و هنگامی که مسائل امنیتی و سیاسی نیز در کنار آن قرار گیرند، موضوع مهم‌تر می‌شود. سازمان‌های نظامی دارای ویژگی‌هایی همچون «مجاز به‌کارگیری خشونت و جنگ‌افزار علیه دشمن مجرمان، وجود سبک مدیریت ویژه و تمرکزگرایی در تصمیم‌ها و لزوم حفظ سلسله‌مراتب فرماندهی منسجم، وجود نظم و انضباط و دیوان‌سالاری شدید، تقسیم کار مناسب و سازماندهی منظم بین یگان‌ها، وجود نظام آموزشی متمایز، برخورداری از نیروی انسانی توانمند، آموزش دیده و سازمان‌یافته در برخورد با بحران‌ها و حوادث غیرمترقبه، قدرت تحمل بالاتر مشکلات و مخاطره‌ها توسط کارکنان نسبت به نیروی انسانی سایر سازمان‌ها، توانمندی در مدیریت بهتر شرایط بحرانی، حساسیت‌های شغلی و لزوم اعمال

نظارت و واپایش دقیق‌تر بر عملکردها، وجود طبقه‌بندی و محرمانگی بالاتر در اطلاعات و اسناد» است.

بر مبنای آنچه بیان گردید می‌توان الگوی مفهومی زیر را (شامل عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع و ارتباطات آنها) ارائه نمود:

شکل شماره (۲): الگوی مفهومی جامعه‌شناسی دفاع

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

۳-۱. تجزیه و تحلیل توصیفی

نظر به چندوجهی بودن موضوع جامعه شناسی دفاع، اعضای جلسات خبرگی (جامعه نمونه) از بین صاحب‌نظران نیروهای مسلح و دانشگاهیان (خارج از نیروهای مسلح) با تخصص‌ها و تجربه‌های گوناگون انتخاب شدند تا ضریب پایایی افزایش یابد، همچنین این جلسات در برهه‌های زمانی گوناگون برگزار شد و یافته‌های این پژوهش به خبرگان مورد نظر ارائه شد. ویژگی جامعه و نمونه آماری مورد نظر در قالب جدول شماره (۱) بیان شده است.

جدول شماره (۱): مشخصات نمونه آماری

تعداد	درجه / رتبه	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد	مدرک تحصیلی
۷	سرتیپ ۲	۱۵	دفاع ملی	۴۳	دکتری
۳۵	سرهنگ	۵	جامعه‌شناسی	۷	کارشناسی ارشد
۸	عضو هیئت علمی	۵	مدیریت راهبردی		
		۱۵	امنیت ملی		
		۵	علوم سیاسی		
		۵	اقتصاد		

همان‌گونه که در جدول بالا ملاحظه می‌گردد از ۵۰ نفر جامعه نمونه ۴۵ نفر دارای رشته تحصیلی دفاع ملی، امنیت ملی، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی هستند؛ به عبارتی ۹۰ درصد دارای رشته تحصیلی کاملاً مرتبط می‌باشند. از آنجا که رشته تحصیلی جامعه نمونه متنوع است، بنابراین دارای روایی و پایایی لازم می‌باشد، همچنین ۳۵ نفر دارای درجه سرهنگی هستند؛ یعنی ۷۰ درصد جامعه نمونه از تجربه و تخصص خوبی برخوردار بوده و درجه شغلی آنها دارای روایی و پایایی لازم می‌باشد. ۴۳ نفر معادل ۸۶ درصد نیز دارای مدرک دکترا می‌باشند، به همین دلیل جامعه نمونه از دانش خوبی برخوردار بوده و مدرک تحصیلی آنها دارای روایی و پایایی لازم می‌باشد.

۲-۳. تجزیه و تحلیل استنباطی

به منظور تجزیه و تحلیل سؤال‌های تحقیق و بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده که بین جامعه نمونه توزیع گردیده و پاسخ‌های دریافت شده از آنها مقادیر به دست آمده برای یافته‌ها در قالب جدول شماره (۲) درج و میانگین وضع موجود، وزن، وزن موزون و امتیاز موزون برای هر یک از سؤال‌ها به صورت جداگانه به شرح زیر محاسبه شده است. بر اساس تجزیه و تحلیل به عمل آمده از پرسشنامه‌های دریافتی و طبق طیف لیکرت پاسخ هر سؤال بر اساس گزینه «خیلی زیاد» نمره ۵، «زیاد» نمره ۴، «متوسط» نمره ۳، «کم» نمره ۲ و «خیلی کم» نمره ۱ محاسبه شده است. جمع ۵ نمره ۱۵ می‌شود، ۱۵ تقسیم بر ۵ گزینه حاصل آن عدد ۳ می‌باشد، بنابراین میانگین نمره قبولی ۳ به بالا می‌باشد؛ به عبارتی عواملی که میانگین آنها بیشتر از ۳ باشد، پذیرفته شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. میانگین امتیاز هر عامل از جمع امتیاز هر عامل تقسیم بر تعداد جامعه نمونه به دست آمده است. در این تحقیق جمع امتیاز سؤال اول ۲۴۵ بوده که تقسیم بر ۵۰ جامعه نمونه شده میانگین ۴/۹ به دست آمده است.

(۱) میانگین امتیاز هر عامل بر اساس طیف لیکرت محاسبه شده است (معدل پاسخ‌های دریافتی)؛

(۲) با استفاده از نظر خبرگی وزن هر عامل از ۱ تا ۵ مشخص شده است؛

(۳) میانگین امتیاز هر عامل بر جمع کل میانگین امتیاز تقسیم و وزن موزون هر عامل به دست آمده است؛

(۴) وزن موزون هر عامل ضربدر میانگین کل شده و امتیاز وزن موزون هر عامل به دست آمده است. جدول شماره (۲) در قالب طیف لیکرت (خیلی زیاد - زیاد - متوسط - کم - خیلی کم) و بر اساس نمره ۵ و ۴ و ۳ و ۲ و ۱ تنظیم شده است؛ به عبارتی عواملی که میانگین نمره ۳ به بالا (متوسط) بگیرند، تأیید می‌گردند. تعداد ۲۴ سؤال بسته به جامعه نمونه واگذار شده که پس از پاسخگویی تمام سؤال‌ها مورد تأیید قرار گرفته است. بر اساس پرسشنامه‌های دریافتی، میانگین امتیاز هر یک از عوامل جدول زیر بیشتر از ۳ می‌باشد؛

چون میانگین نمره پاسخ‌های دریافتی زیاد به بالا (۳ به بالا) می‌باشد، بنابراین ۲۴ عامل زیر توسط جامعه نمونه تأیید شده است. عواملی که میانگین نمره دریافتی آنها کمتر از اندازه متوسط بوده (کمتر از ۳) مورد تأیید جامعه نمونه قرار نگرفته است، البته تمامی عوامل تأیید شده است. عوامل تجزیه و تحلیل شده که مورد تأیید جامعه نمونه قرار گرفته است. جدول زیر بیانگر این است که در جامعه‌شناسی دفاع، نقش «دولت، اقتصاد، جغرافیا، تاریخ، جمعیت و جامعه» بسیار مهم است. در ذیل اهمیت دولت، تأثیر «کارآمدی، تقویت هویت ملی، عدم تبعیض و حکمرانی خوب» نیز مهم ارزیابی شده است، همچنین در ذیل اهمیت جامعه تأثیر «سرمایه اجتماعی، اعتماد به نفس، آستانه تحمل، میزان انسجام ملی، ظرفیت خودترمیمی، جامعه‌پذیری و نوع نگاه جامعه به دفاع» با اهمیت تشخیص داده شد. از سوی دیگر، در جامعه‌شناسی نیروهای مسلح، «نوع ارزش‌های دفاعی، اطاعت‌پذیری، هم‌افزایی نیروها و ساختار دفاعی و روحیه» دارای اهمیت شناخته شدند و در ذیل عامل نوع ارزش‌ها، «مرگ‌نهراسی» مهم ارزیابی شد، بنابراین می‌توان گفت که نوع تعامل عناصر نظام سیاسی، چگونگی اندرکنش اجزای یک جامعه، نوع روابط بین مردم با یکدیگر و با حاکمیت، ارزش‌های حاکم بر رفتارهای جامعه و ویژگی‌های نیروهای نظامی سهم تعیین‌کننده‌ای در وضعیت و پاسخ‌های دفاعی کشور دارد.

جدول شماره (۲): عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع

امتیاز موزون	وزن موزون	وزن	میانگین	گویه‌ها
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۵	۴/۹	میزان اهمیت دولت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۵	۴/۹۴	اهمیت کارآمدی دولت در ذیل نقش‌آفرینی دولت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۱۲	۰/۰۴۵	۴	۴/۷	اهمیت تقویت هویت ملی در ذیل نقش‌آفرینی دولت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۱۹۸	۰/۰۴۲	۴	۴/۴۲	اهمیت عدم تبعیض در ذیل نقش‌آفرینی دولت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۲	۰/۰۴۳	۵	۴/۵۶	اهمیت حکمرانی خوب در ذیل نقش‌آفرینی دولت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۱۷	۰/۰۴۶	۵	۴/۸	میزان اهمیت اقتصاد در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۲	۰/۰۴۳	۴	۴/۵۲	میزان اهمیت جغرافیا در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۷	۰/۰۴۴	۴	۴/۶۶	میزان اهمیت تاریخ در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟

امتیاز موزون	وزن موزون	وزن	میانگین	گویه‌ها
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۴	۴/۹	میزان اهمیت جمعیت در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۵	۴/۹	میزان اهمیت جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۵	۴/۹۴	اهمیت سرمایه اجتماعی در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۱۲	۰/۰۴۵	۵	۴/۷	اهمیت اعتماد به نفس در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۲۱	۰/۰۴۷	۴	۴/۹	اهمیت آستانه تحمل در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۱۷	۰/۰۴۶	۵	۴/۸	اهمیت میزان انسجام ملی در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۲	۰/۰۴۳	۴	۴/۵۲	اهمیت ظرفیت خودترمیمی در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۲	۰/۰۴۳	۴	۴/۵۴	اهمیت جامعه‌پذیری در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۰۷	۰/۰۴۴	۵	۴/۶۲	اهمیت نوع نگاه جامعه به دفاع در ذیل نقش آفرینی جامعه در جامعه‌شناسی دفاع چقدر است؟
۰/۲۱۷	۰/۰۴۶	۵	۴/۸۶	در جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی میزان اهمیت نوع ارزش‌های دفاعی چقدر است؟
۰/۲۱۷	۰/۰۴۶	۵	۴/۸۲	نقش مرگ‌نهراسی در ذیل جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی چقدر است؟
۰/۲۰۷	۰/۰۴۴	۵	۴/۶۴	نقش اطاعت‌پذیری در ذیل جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی چقدر است؟
۰/۲۰۷	۰/۰۴۴	۴	۴/۶	در جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی میزان اهمیت میزان هم‌افزایی نیروها و ساختار دفاعی چقدر است؟
۰/۲۱۷	۰/۰۴۶	۵	۴/۷۸	در جامعه‌شناسی نیروهای دفاعی میزان اهمیت روحیه چقدر است؟
۵/۰۸۸	۰/۹۹۲	۱۰۱	۱۰۴/۰۲	جمع کل
	۰/۰۴۵	۴/۵۹	۴/۷۲	میانگین

در مجموع می‌توان گفت جامعه‌شناسی دفاع، برابندی از تعامل متقابل عناصر زیربنایی مانند تاریخ، جغرافیا و ... و عناصر روبنایی همچون روحیه، مرگ‌نهراسی و ... است. پاسخ‌های به دست آمده از توزیع پرسشنامه بیانگر آن است که در بین عوامل مؤثر بر جامعه‌شناسی دفاع، «دولت و جامعه» و در بین ویژگی‌های جامعه‌شناختی نیروهای مسلح، «مرگ‌نهراسی و روحیه» دارای اهمیت و اثرگذاری بالایی هستند.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

هدف این مقاله تبیین رویکرد جامعه‌شناسی به دفاع بود. در راستای دستیابی به هدف و پاسخگویی به پرسش اصلی مقاله، در ابتدا پس از بررسی ادبیات موجود، اشاره شد که

جامعه‌شناسی دفاع، ضمن داشتن وجوه مشترک، دارای تفاوت‌هایی با جامعه‌شناسی امنیت و جنگ و دفاع اجتماعی می‌باشد. در ادامه نیز به اثرگذاری سیاست، اقتصاد، جغرافیا و تاریخ بر جامعه‌شناسی دفاع اشاره شد. در بخش پایانی، جامعه‌شناسی نیروهای نظامی مورد بحث قرار گرفت. بر مبنای آنچه بیان شد می‌توان گفت که توجه به جامعه‌شناسی دفاع موجب کاهش هزینه دفاع خواهد شد.

کاربست نتایج بررسی‌های جامعه‌شناسانه دفاع، قابلیت بقا را ارتقا می‌بخشد که به معنی، توانایی نیروهای مسلح و جوامع غیرنظامی یک کشور است؛ به گونه‌ای که در برابر حمله استقامت کنند و در کنار تحمل آن، قادر باشند به طور مؤثری به وظایف محوله خود عمل نمایند. در هر دفاعی، مردم در قالب جامعه، از ارکان اصلی تعیین‌کننده وضعیت جنگ خواهند بود، از این رو، ویژگی‌های جامعه‌شناختی مردم در عرصه دفاعی، بسیار دارای اهمیت است. جامعه‌شناسی دفاع بیانگر آن است که تقویت بنیه دفاعی تنها در سرمایه‌گذاری بر روی سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای دفاعی نیست، بلکه مکمل این فرایند، توجه به وضعیت نیروها و شرایط اجتماعی است. رویکرد جامعه‌شناسی دفاع، از ضرورت‌های دستیابی به «دفاع همه‌جانبه» و ابزارهای «دفاع هوشمند» می‌باشد. در مجموع می‌توان گفت جامعه‌شناسی دفاع، دستورکارهای مشخصی را برای دولتمردان تدوین می‌کند و ترسیم‌کننده مبانی دفاع در هر جامعه‌ای است؛ در واقع جامعه‌شناسی دفاع، رویکرد جامعه‌محور به امر دفاع را توصیه و تجویز می‌نماید. کاربرست نتایج بررسی‌های جامعه‌شناسانه دفاع، می‌تواند ارزش دفاع از کشور را بین افراد نهادینه کرده و ضریب حمایت از سیاست‌های دفاعی را ارتقا بخشد. در مجموع باید گفت به واسطه بهره‌گیری از رویکرد جامعه‌شناسی دفاع، مردم، پشتیبان دولت خدمتگزار، موفق و کارآمد خواهند بود (دولت کارآمد)، افراد و جامعه به سرزمینشان بر مبنای مؤلفه‌های انسجام‌بخش، دلبستگی خواهند داشت (هویت ملی قوی)، برقراری حکومت قانون، بستر ساز نقش‌آفرینی مردم و گروه‌های اجتماعی و امیدآفرین است (حکمرانی خوب)، نگاه دولت به تمامی افراد کشور به‌عنوان یک هموطن دارای حق، باعث نشاط و رضایت ملی خواهد بود (عدم تبعیض).

در کنار آنچه گفته شد وضعیت مطلوب یا دست کم قابل قبول اقتصاد دفاعی، بالا بودن وفاداری ملی حتی در بخش‌های جزیره‌ای کشور، درس‌آموزی از تجارب در راستای حفظ آمادگی، تعامل مبتنی بر احتیاط و پرهیز از خوش‌باوری، بالا بودن آستانه تحمل و انسجام ملی در کنار برخورداری از ظرفیت خودترمیمی (تشخیص اولویت‌ها متناسب با شرایط زمانی و مکانی)، وجود جامعه‌پذیری مطلوب، نگاه جامعه به دفاع به عنوان وظیفه‌ای ملی، از جمله ویژگی‌هایی است که جامعه را به لحاظ دفاعی در شرایط دفاعی مطلوب قرار می‌دهد. برخورداری نیروهای دفاعی از ویژگی‌هایی مانند درونی‌شدن ارزش‌هایی مانند جنگیدن و دفاع تا پیروزی (مادی یا معنوی)، اطاعت‌پذیری، هم‌افزایی نیروها و ساختار دفاعی، وجود اراده و روحیه مناسب، می‌تواند ضامن موفقیت کشور در شرایط دفاعی گردد.

۲-۴. پیشنهادها

- (۱) جامعه‌شناسی دفاع به عنوان یکی از دروس (حداقل) اختیاری در دانشگاه‌های کشور تدریس شود.
- (۲) مراکز تحقیقاتی، تولید ادبیات و متون راهبردی در مورد ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، آثار و پیامدها، عوامل و ویژگی‌های جامعه‌شناسی دفاع را دستورکار خود قرار دهند.
- (۳) مراکز و نهادهای اجرایی، رویکرد جامعه‌شناسی را در سیاست‌گذاری‌های خود مورد نظر قرار دهند.
- (۴) نظام تصمیم‌گیری کشور اعم از فرماندهان و سیاستمداران، رویکرد جامعه‌شناسی دفاعی را در شناخت مسائل، تحلیل‌ها، شرایط و تصمیم‌های خود مورد نظر قرار دهند.
- (۵) در جهت ارتقای توانمندی‌های نظامی کشور، فرماندهان ارشد نیروهای مسلح، به ویژگی‌های جامعه‌شناختی نظامیان توجه ویژه نموده و تلاش ویژه‌ای برای اصلاح مشکلات و تقویت نقاط قوت آن نمایند.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. آشفته تهرانی، امیر. (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی*. تهران: نشر ارمغان.
۲. ابن‌خلدون، عبدالرحمن. (۱۳۶۶). *مقدمه*. ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۳. ازغندی، علیرضا. (۱۳۷۴). *ارتش و سیاست*. تهران: قومس.
۴. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۰). ساخت اجتماعی امنیت. *فصلنامه امنیت نظامی*. سال سوم. شماره ۴.
۵. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۹). بازخوانی امنیتی سرمایه اجتماعی. در: اصغر افتخاری و همکاران. *قدرت نرم و سرمایه اجتماعی*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۶. الیاسی، محمدحسین. (۱۳۷۲). اطاعت‌پذیری در نیروهای مسلح. *مجله سیاست دفاعی*. سال اول. شماره ۲.
۷. الیاسی، محمدحسین. (۱۳۸۷). ابعاد روان‌شناختی و جامعه‌شناختی آستانه تحمل مردم. *فصلنامه بسیج*. سال یازدهم. شماره ۴۰.
۸. باتامور، تی بی. (۱۳۶۸). *جامعه‌شناسی سیاسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: کیهان.
۹. بوتول، گاستون. (۱۳۶۸). *جامعه‌شناسی جنگ*. ترجمه هوشنگ فرخجسته. تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
۱۰. بوزان، باری. (۱۳۷۸). *مردم، دولت‌ها و هراس*. ترجمه ناشر. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۱. تقی‌زاده اکبری، علی. (۱۳۸۵). *باورهای دینی، امدادهای غیبی*. قم: زمزم هدایت.
۱۲. جامعه‌شناسی دفاع مقدس، جایگزین جامعه‌شناسی جنگ می‌شود. (۱۳۹۳/۸/۱۱). قابل دسترسی در: Shmoton.ir
۱۳. حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*. مشهد: انتشارات پاپلی.
۱۴. دری نوگورانی، حسین. (۱۳۷۴). «اقتصاد دفاع: ماهیت و قلمرو». *سیاست دفاعی*. سال سوم. شماره ۱۰ و ۱۱.
۱۵. دری نوگورانی، حسین. (۱۳۸۰). نظریه تحلیل اقتصادی نظام وظیفه عمومی. *سیاست دفاعی*. سال نهم. شماره ۳۴.
۱۶. رضایی، محسن. (۱۳۸۶). جنگ به روایت یک فرمانده. *فصلنامه نگین ایران*. سال ششم. شماره ۲۲.
۱۷. روشندل، جلیل. (۱۳۷۴). *امنیت ملی و نظام بین‌المللی*. تهران: سمت.
۱۸. سارامان، شارل. (۱۳۷۵). *روش‌های پژوهش در تاریخ*. ترجمه ابوالقاسم بیگناه، غلامرضا ذات‌علیان و اقدس یغمایی. چاپ دوم. جلد چهارم. مشهد: آستان قدس رضوی.
۱۹. سهامی، حبیب‌الله. (۱۳۸۶). *آمایش و مکان‌یابی*. تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
۲۰. صدوقی، مرادعلی. (۱۳۸۴). فرهنگ استراتژیک ایالات متحده آمریکا. *فصلنامه راهبرد دفاعی*. سال سوم. شماره دهم.

۲۱. عزتی، عزت‌الله... (۱۳۸۰). *ژئوپلیتیک در قرن بیستم*. تهران: سمت.
۲۲. عسگری، محمود. (۱۳۹۰). فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران. *نامه دفاع*. شماره ۲۶.
۲۳. عسگری، محمود. (۱۳۹۱). ویژگی‌ها و مؤلفه‌های کلیدی اندیشه نظامی امام خامنه‌ای. در: *گزیده مقالات اولین همایش تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای*. تهران: سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
۲۴. عسگری، محمود. (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی امنیت. *فصلنامه راهبرد*. شماره ۲۶.
۲۵. عسگری، محمود. (۱۳۸۷). شیوه جنگ جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی. *نامه دفاع*. شمار ۱۷.
۲۶. فاضل، سهراب. (۱۳۸۵). جامعه‌پذیری و درونی‌سازی ارزش‌های دفاع مقدس. *فصلنامه سیاست دفاعی*. سال چهاردهم. شماره ۵۵.
۲۷. فرنج، درک. (۱۳۷۱). *فرهنگ توصیفی مدیریت*. ترجمه محمد صائبی. تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۲۸. کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۰). *عصر اطلاعات، قدرت هویت*. ج ۲. ترجمه حسن چاووشیان. تهران: نشر طرح نو.
۲۹. کاپشتاین، اتان. (۱۳۷۹). توسعه اقتصادی و امنیت ملی، در ادوارد ای. آذر و چونگ این مون، *امنیت ملی در جهان سوم*، ترجمه ناشر، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی،
۳۰. کاپلو، تئودور، پاسکال ونسن. (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی جنگ*. ترجمه هوشنگ فرخجسته. تهران: جامعه‌شناسان.
۳۱. کارکنان نصرآبادی، محمد. (۱۳۸۴). جنگ و هویت. *فصلنامه مطالعات ملی*. سال ششم. شماره ۲۲.
۳۲. گرب، ادوارد. ج. (۱۳۷۳). *نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر*. ترجمه محمد سیاهپوش و احمدرضا غروی‌زاد. تهران: چاپخانه میعاد.
۳۳. گولد، جولیس. کولب، ویلیام. (۱۳۷۶). *فرهنگ علوم اجتماعی*. ترجمه و ویراستار محمد جواد زاهدی مازندرانی. تهران: انتشارات مازیار.
۳۴. گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
۳۵. محسنی، منوچهر. صالحی، پرویز. (۱۳۹۱). *رضایت اجتماعی در ایران*. تهران: یادداشت.
۳۶. معین، محمد. (۱۳۸۱). *فرهنگ دو جلدی معین*. تهران: انتشارات آتنا.
۳۷. معین‌زیری، نصرت‌الله. (۱۳۷۸). نقش روحیه و انگیزه در نبرد. *فصلنامه خبری و آموزشی فرماندهی و ستاد ارتش*. شماره ۵.
۳۸. مونتسکیو. (۱۳۴۳). *روح‌القوانین*. ترجمه علی‌اکبر مهتدی. تهران: امیرکبیر.
۳۹. می‌یر، پیتر. (۱۳۶۸). *جامعه‌شناسی جنگ و ارتش*. ترجمه محمدصادق مهدوی و علیرضا ازغندی. تهران: نشر قومس.

۴۰. نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۷۹). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی*. تهران: نشر سمت.
۴۱. نوذری، حسینعلی. (تدوین و ترجمه) (۱۳۷۹). *فلسفه تاریخ، روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری*. تهران: طرح نو.
۴۲. ون دث، ژان. اسکاربروگ، الینور. (۱۳۷۸). چپستی ارزش. ترجمه اصغر افتخاری. *نشریه قبسات*. شماره ۳۱.

ب. منابع انگلیسی

1. Bayenes, J. (1967). *Morale*. New York: Praeger.
2. Boucuret, Greert & Dewalle, Sterman. (2003). Comparing Measures of Citizen Trust & Good Governance. *International Review of Administrative Science*. vol 69.
3. Chillaud, Matthieu. (2012). Strategic Studies in France. *Res Militaris*. vol 3. No 1.
4. Combat in the 21st Century. (1999). *Military Review*.
5. Crabb, Tyler and Segal, David. (2015). Military Sociology in: *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*. Third Edition. New York: Taylor and Francis.
6. Duffield, John. (1999). Political Culture and State Behavior; why Germany Confounds Neorealism. *International Organization*. vol 53. No 4.
7. Evonic, I. (1980). *Motivation and Morale in Military non-Combat Organization*. Brussels: Belgium.
8. Grinker, R. (1945). *Men under Stress*. Philadelphia: Blakiston.
9. Jablonsky, David. (1997). *National Power Parameters*. available at: www.scribd.com
10. Johnston, Alastair Lain. (1995). Thinking about Strategic Culture. *International Security*. vol 19. No 4.
11. Lewis, Adrian. (2007). *The American Culture of War*. New York: Routledge.
12. Lombardi, Ben. (2003). *Strategic Culture*. available at: www.forces.gc.ca/admpol/eng/doc/strat_2003
13. Mangelsdorff, A. (1994). Morale: A New Perspective. *Journal of Military Studies*. vol 11.
14. Martin, Brian. (1993). Science, Technology and Nonviolent action: the case for a Utopian Dimension in the Social Analysis of Science and Technology. *Social Studies of Science*. vol 27.
15. Papparone, Chris. (2013). *The Sociology of Military Science*. NY: Bloomsbury.
16. Papparone, Chris. (2014). The Sociology of the Military: A Multi-Paradigmatic Review. *Contemporary Sociology*. Vol 43. Issue 3.
17. Parsons, Wayne. (1995). *Public Policy*. UK: Edward Elgar.
18. Plumpter, Tim & Graham, John. (1999). *Governance & Good Governance*. Paris: Institute on Governance.
19. Ripsman, Norrin. (2000). *The Political Economy of Security: A Research and Teaching Agenda*. Available at: www.startnet.ucalgary.ca/journal/article.html.
20. Siebold, G. L. (2007). The Essence of Military Group Cohesion. *Armed Forces & Society*. 33 (2).
21. Siebold, Guy. (2001). Core Issues and Theory in Military Sociology. *Journal of Political and Military Sociology*.

22. Sommer, Mark. (1989). Step toward Ecology of Peace. in: *Peace & Conflict Studies Program*. California: University of California.
23. Stone, Wendy. (25-27 Sep 2000). Social Capital, Social Cohesion and Social Security. Presented at: *The International Research Conference on Social Security*.
24. Waever, Ole & David, Carlton (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press.
25. Weiss, Friedl & Silke Steiner. (2006). Transparency as an Element of Good Governance in the Practice of the EU and the WTO: Overview and Comparison. *Fordham International Law Journal*. vol 30. Issue 5.